

YAZARDAN KAYNAKLANMAYAN ETİK DIŞILIKLAR

Yazardan kaynaklanmayan etik dışı durumlar üç grupta toplanabilir:

- Yayın etiği açısından editörlerin sorumlulukları
- Yayın etiği açısından danışmanların sorumlulukları
- Yayın etiği açısından okuyucuların sorumlulukları

1. Yayın Etiği Açısından Editörlerin Sorumlulukları:

Yayın etiği açısından sadece araştırmacılar değil; editörlerin de sorumlulukları bulunur. Bu sorumluluk; danışmanların seçimi, derginin gündeminin belirlenmesi, editörlerin yazılar üzerinde çeşitli “kalem oynatmaları” yapma haklarının bulunup bulunmaması ve varsa bu hakkın sınırlarının ne olması gerektiği gibi alanlarda tartışılabilir

Arda ve arkadaşlarının 2001 yılında yaptıkları, TÜBİTAK Türk Tıp Dizinine giren dergilerin editörlerinin yayın etiği konusundaki görüşlerini belirlemeye ilişkin araştırma yayın etiği açısından editörlerin sorumluluklarının, editörler tarafından ne kadar algılanabildiği konusunda önemli fikirler sağlamaktadır.

bu araştırmada, dergi editörlerine bir anket formu gönderilmiş ve yüzde 47’sinden yanıt alınmıştır. anketlerin değerlendirilmesiyle şu sonuçlara ulaşılmıştır:

“• Dergilerin büyük ölçüde reklamlar aracılığı ile ilaç endüstrisi tarafından beslenerek desteklendiği açıkça görülmektedir.

• Dergi editörlerinin yüzde doksan üçü tarafından, dergide makale yayınlanmadan önce yazarlardan imzalı başvurularının istendiği ifade edilmiştir ki, bu oldukça düşündürücüdür.

• Dergi editörlerinin yüzde 63 oranında araştırmacı/yazarlardan, araştırmaları ile ilgili etik kurul onaylarını da istediklerini ifade İlaç Araştırmaları Yönetmeliği ile Etik Kurulların oluşturulmasının yasal bir zorunluluk haline getirilmesi ile uyumlu görünmektedir.

• 1993 yılında TÜBİTAK tarafından Tıp Dergilerinde araştırmalara yer verilmesi ile ilgili olarak belirlenen kuralların dergilerin içeriğine yansıdığı, bu çalışmada da ortaya çıkmaktadır.

• “Bir dergide yayın etiğine uymayan durumlar” başlığı altında, editörlerin değindikleri başlıca durumlar, “başkalarına ait bilgi, vaka ya da verilerin izinsiz ve kaynakçada gösterilmeden yayınlanması” ve “başkalarına ait eserlerden yine kaynak verilmeksizin alıntı yapılması” birleştirildiğinde, bu oran ancak yüzde kırka çıkmaktadır. Oysa, bilimsel dürüstlük kavramı içinde düşünüldüğünde, bu oranın çok daha yüksek olmasının gereği vurgulanmalıdır.

• Editörlerden yüzde doksan beşi, danışmanların izlemek zorunda oldukları değerlendirme ölçütlerinin var olduğunu ifade etmiş olmakla birlikte, konu irdelendiğinde, bunlardan bir kısmının yanıtsız bırakılması ya da “serbest bırakılıyor” gibi cevaplar alınması düşündürücüdür.

• Verilen yanıtlardan editörlükle ilgili bir görev tanımı için net bir çerçeve oluşturulması mümkün olamamaktadır. Zira yanıtlar “bütün işlerden sorumlu olmak” ile “bilimsel yönlendirme yapmak” arasında geniş bir yelpazede yer almaktadır.

- Yine, editöryal yetki ile ilgili olarak da “yazım hatalarını düzeltmek”ten “referansları çıkartabilme” ve “her aşamada müdahale edebilmeye” kadar varan yanıtlarla karşılaşmıştır.
- Yayın kurullarının görev tanımları ile ilgili belirsizlik de editörlük konusundaki durumla benzerlik göstermektedir.”

bu araştırmanın ışığında yayın sorumlusunun sorumlulukları şöyle sıralanabilir;

Her bilimsel dergi, belirlenmesinde yayın sorumlusunun da etkin olduğu bir yayın felsefesine sahiptir. Belirli bir yönde ilerlemeyi hedefleyen her dergi, bunu gerçekleştirmek için çeşitli yayın ilkeleri benimser ve bunların bir bölümü o derginin etik ölçütlerini de oluşturur. Her ne kadar günümüzde yayınlanan birçok dergide "yayınlanan yazılardan doğan sorumluluk yazarlara aittir" türünden tümcelere rastlasak da, bir bilimsel derginin yayın içeriği yayın sorumlusu tarafından belirlenir ve bu içerikten o sorumludur. Yayın sorumlusunun bilimsel yayın etiği açısından belirleyici bir rolü vardır. O hem bilim insanının değerli eyleminin gerçekleşeceği ortamı hazırlar, hem de ona eylemin değerli olabilmesi için uyulması gereken kurallar ve benimsenmesi gereken tutumlar konusunda yol gösterici olur.

Bu olumlu bilimsel ortamın gelişebilmesi için öncelikle yayın sorumlusunun tarafsızlığını koruması gerekir.

Yayın sorumlusunun bilimsel tarafsızlığının göstergelerinden biri, danışman seçiminde benimsediği tutumdur. Yayın sorumluları hem kendileri hem de okurları için dış kaynaklı en mükemmel hakemlik değerlendirmelerini elde etme sorumluluğu taşımaktadırlar. Bilimsel yayın etiği açısından bakıldığında, danışman belirlerken bilimsel gereklerin dışına çıkan, yazarlar arasında ayırım gözeten bir yayın sorumlusu etik dışı olarak değerlendirilmektedir.

Yayın sorumluları okuyucularına daha üst düzeyde bilimsel yayınlar sunabilmek için yazarlardan çeşitli düzeltmeleri yapmalarını istemek hakkına sahiptirler. Ancak bu düzeltmelerin boyutları hiçbir zaman yazarın kendi yazısını tanıyamayacağı düzeyde olmamalıdır.

Yayın sorumlusunun yazarlara karşı görevleri arasında onların verilerini koruyacak düzenekleri oluşturmak başta gelir. Bir yayın sorumlusu kendi çıkarı için olmasa bile yazarın bulgularını korumada yetersiz kaldığında etik açıdan suçlanır.

Yayın sorumlusunun kasıtlı olarak belirli bir yayını engellediği durumlar (örneğin; Cantekin olayı), bir grubun lehine zamanı çeşitli biçimlerde kötüye kullandığı durumlar (örneğin; geciktireceğini bildiği danışmana göndermek, danışman belirlemede yavaş davranmak, yazarla arasında sorun olduğunu bildiği bir danışmana göndermek vb.) ya da verilerin anonimliğini isteyerek korumadığı durumlar olabilmektedir.

Yayın sorumluları açısından önemli etik ikilemlerden biri kendi dergilerinde yayın yapıp yapamayacaklarıdır. Genellikle bir yayın sorumlusunun kendi dergisinde sıkça yayın yapması yakışsız bir davranış olarak değerlendirilmektedir.. Böyle durumlar için üzerinde uzlaşmış bir uygulama bulunmamasıyla birlikte, o belirli yazıya ilişkin işlemlerin yayın sorumlusu dışında bir başkasınca yürütülmesi genellikle kabul görmektedir.

Yayın sorumlusu derginin yayınlanmasına maddi destek veren kuruluşlarla, bu kuruluşlar tarafından desteklenen bilimsel çalışmaların dergide yayınlanması konusunda etik bir sorumluluğa sahiptir. Derginin maddi kaynakları açık olmalıdır.

Son olarak yayın sorumlusunun, bilim uğraşının kendisine karşı en temel etik sorumluluğu, dergisinde yer alan yanlışlıkları yayın yoluyla düzeltmesi ve yayınlamış olduğu her türlü etik dışı çalışmayı duyurmasıdır.

2. Yayın Etiği Açısından Danışmanların Sorumlulukları:

Bilimsel yayınlara danışmanlık yapan bilim insanı öncelikle bilimsel tarafsızlığını korumalıdır.

Danışmanın temel kaygısı yazının bilim dünyası için değerini saptamak, bu değeri ve yazan geliştirebilmek için ne türden katkıda bulunulabileceğini belirlemek olmalıdır.

Kasıtlı olsun olmasın değerlendirmeyi geciktirmek, değerlendirme için yeterli zaman ayırmamak ve özensiz değerlendirme yapmak etik dışı tutumlar olarak görülmektedir.

Yazıyı bilimsel gerekler doğrultusunda değerlendirmeli ve önerilerinde açık ve anlaşılır olmalıdır. Bu tür değerlendirmelerde gerekçeleştirme hem etik bir zorunluluktur, hem de yazının gelişebilmesi için ön koşuldur.

Daha önce yayın sorumlusunun etik yükümlülüklerinden söz edilirken değinildiği gibi bilimsel yayın, onu yazan(lar)a aittir, dolayısıyla danışman da önerilerde bulunurken kendi yazmış olsaydı nasıl bir metin ortaya koyacağını değil, elindeki metni nasıl en yetkin hale getireceğini düşünmelidir.

Eđer danışman kendisine başvuru konuda benzer bir çalışmanın içindeyse danışmanlığı reddetmesi uygun olur. Bunu yaparken de etik açıdan kuşkuya yer vermeyecek bir zamanlama yapması gerekir.

1. Yayın Etiği Açısından Okuyucuların Sorumlulukları:

Her bilim insanı bilimsel çalışmaların denetlenmesinde sorumluluk taşımaktadır. Bu sorumluluğun, ilgi alanına giren konularda yayınlanı izlemek, onları, onaya konulan bilim dışı savlara ya da çalışmalara ilişkin yanlışlıklar saptayacak biçimde özenle incelemek ve bu tür saptamaları bilimsel yayın ortamında ortaya koymak, yani tepki vermek gibi yönleri bulunmaktadır.

Kaynakça:

1. Arda B. Bilimsel Bilgi Üretiminde Yayın Etiği
<http://www.ulakbim.gov.tr/dokumanlar/sempozyum1/barda.pdf>
2. Ođuz Y. Bilimsel Yayın Etiği, Klinik Psikiyatri Dergisi 1992:2:153-159
3. Yılmaz O. Yazardan Kaynaklanmayan Etik Dışlıklar Bilimsel Yayınlar Kitabı Bilimsel Tıp Yayınevi 2010 Sayfa:37-40

Hazırlayanlar; P Elif Ekmekçi - Prof. Dr. Berna Arda. Yayın Etiği Doktora Dersi - 2011 Bahar dönemi .